

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1977.2.05>

R. PULLAT, K. SIILIVASK

NÕUKOGUDE EESTI SOTSIAALNE STRUKTUUR*

Tähtsamaid nõukogude ühiskonna sotsiaalse struktuuri muutumise tendentse on peamise tootliku ja juhtiva sotsiaal-poliitilise jõu, töölisklassi kiire kasv. Kui 1937. aastal kuulus NSV Liidu töölisklassi 17,5 miljonit inimest, siis 1970. aastal ulatus see arv 60,7 miljonini (seega kasv peaaegu 3,5 korda). Selle tulemusena tõusis töölisklassi osatähtsus rahvastiku üldarvus 10,6%-lt 1937. aastal 25,0%-ni 1970. aastal ja töötavas rahvastikus 27,4%-lt 1940. aastal 56,7%-ni 1970. aastal.³³ 1975. aastal moodustasid töölisel (koos mittetöötavate perekonnaliikmetega) üle 60,9% kogu maa rahvastikust.³⁴

Sotsialistlikus süsteemis erineb klasside, sealhulgas töölisklassi formeerumine põhjalikult samast protsessist kapitalistlikus ühiskonnas. Sotsialismi ajal puudub ühiskonna põhiklasside — töölisklassi ja talurahva — vastandlikkus ning sotsiaalsed ja majanduslikud erinevused nende vahel kaovad järk-järgult. Nõukogude Liidu töölisklass ei taastoda end mitte ainult iseenda alusel (s. t. tööliste naiste ja laste kaudu), vaid tema täienemise allikaiks on ka kolhoositalurahvas ja intelligentsi perekonnaliikmed.³⁵

NLKP Keskkomitee ja valitsusorganite korraldustest juhindudes on EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu pidevalt suunanud kaadri valikut, kasvatamist ja paigutamist vabariigi rahvamajanduse ja kultuurielu kõigis valdkondades. Sel oli eriti suur tähtsus esimestel sõja-järgsetel aastatel, kui oli kiiresti tarvis taastada fašistliku okupatsiooni ajal purustatud tööstus ja põllumajandus. Ettevõtete tööjõuga varustamise eesmärgil hakati juba 1945. aastal organiseeritult värbama töölisi tööstusse ja ehitustele.³⁶

Nõukogude armeest demobiliseeritud ja evakuatsioonist naasnud moodustasid tollel raskel ajal tööliskollektiivide kõige teadlikuma ja karastuma osa. Neist kujunes töölisklassi tuumik. Tõhusat lisa sellele andis talurahvas, eriti esimestel sõjajärgsetel aastatel. Töölisklassi täiendasid ka paljud naised, kes varem ei osalenud ühiskondlikus tootmises, noorsugu ja vennasvabariikidest sissesõitnud.

Arenenud sotsialismi perioodil ja pingelise tööjõubilansi olukorras on

* Algus vt. «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused» 1977, nr. 1.

³³ С. Л. Сенявский, Изменения в социальной структуре советского общества (1938—1970 гг.). — «Вопросы истории», 1973, № 4, lk. 8.

³⁴ Народное хозяйство СССР в 1974 году. М., 1975, lk. 38.

³⁵ М. Я. Сонин, Воспроизводство рабочей силы в СССР и баланс труда. М., 1959, lk. 60.

³⁶ Eesti NSV ajalugu. III kd., lk. 574.

meie vabariigis töölisklassi taastootmise põhiallikateks saanud noorsugu ja rahvastiku migratsioon. Töölisklassi formeerumise seisukohast on eriti tähtis nn. töömigratsioon, s. t. migratsioon, mis on vahetult seotud töökohta muutmisega.

Nõukogude Eesti tööstuse taastamise, rekonstrueerimise ja industrialiseerimise perioodil, sotsialistlikus ja kommunistlikus ülesehitustöös on töölisklassis toimunud suuri kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid muutusi.

Nõukoguliku töölisklassi formeerumine algas Eestis kohe pärast nõukogude võimu taaskehtestamist 1940. aastal, kuid seda pidurdas Saksa fašistlike vallutajate sissetung 1944. aasta augustis, viimastel okupatsioonipäevadel, töötas Eesti tööstuses umbes 28 000 inimest (võrdluseks märkigem, et 1940. aasta novembris oli see arv 68 200).³⁷

Pärast maa vabastamist ja seoses rahvamajanduse taastamise algusega hakkas tööliste arv kiiresti kasvama. 1945. aastal ulatus see juba 45 400-ni. Järgmistel aastatel, kui Eesti NSV asus täitma nelianda viis-aastaku ülesandeid, suurenes tööliste arv veelgi. 1950. aastal töötas tööstustööstustöötajates juba umbes 100 000 inimest, sealhulgas 80 800 tööstustöölisi.³⁸ Seega ületas tööliste arv juba esimestel sõjajärgsetel aastatel 1940.—1941. aasta taseme. Kasv jätkus ka aiavahemikul 1950—1958. Kusjuures viimati mainitud aastal oli tööstusliku tootmisega seotud juba 144 000 inimest, sealhulgas 119 000 töölisi.

1963. aastal oli töölisklassi osatähtsus (12,6%) kogu elanikkonnas kaks korda suurem kui 1940. aastal (6,5%).³⁹ Tööstustöölise osakaalu kasv näitab, et materiaalse väärtuse tootmises osaleb üha suurem hulk töörahvast. See annab tunnistust sotsialistlike tootmissuhete tugevnemisest.

Sotsialistliku ülesehitustöö aastatel on Eesti töölisklassis pidevalt kasvanud teistest rahvestest inimeste arv. Teisiti öeldes: on toimunud tööliskaadri internatsionaliseerumine. Eesmärkide ühtsus ja ühine töö on liitnud vennasvabariikidest saabunud kohalike töölistega ühtseks Nõukogude Eesti töölisklassiks.

1959. aasta rahvaloenduse andmeil oli Eestis 1 196 791 elanikku, sealhulgas 660 560 töölisi. 1970. aastal olid need arvud 1 354 613 ja 813 574. Aastail 1959—1970 tõusis töölisklassi osakaal rahvastiku sotsiaalses struktuuris kõigis Balti liiduvabariikides, seejuures kõige kiiremini Leedus, mis tõendab sealse tööstuse ja teiste rahvamajandusharude tormilist kasvu. Töölisklassi osakaal linnarahvastikus jäi Leedus stabiilseks, Eestis ja Lätis isegi mõnevõrra vähenes. Samal ajal kiirenes maatöölise arvu kasv, mis kajastus ka nende osakaalu suurenemises tööliklassi koostises. Eriti kiiresti on kasvanud Leedu maatöölisklass.

Põllumajandustöölise arv suurenes NSV Liidus aastail 1937—1970 1,5 miljonilt 9,2 miljonini ehk 613,3%.⁴⁰ Sellega seletub ka nende osakaalu ülisuur kasv kõigi maatöölise hulgas: 26,4%-lt 1937. aastal 60,5%-ni 1970. aastal, s. t. enam kui kaks korda.⁴¹ 1970. aastal oli Eestis maatöölisi 46 300 (1950. aastal 11 200).⁴²

³⁷ L. Randmets, Eesti NSV töölisklassi kasv..., lk. 218.

³⁸ Vt.: E. Jaanvärk, Nõukogude Eesti töölisklass..., lk. 30 jj.; A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine. Tallinn, 1958, lk. 96; Eesti NSV ajalugu. III kd., lk. 577.

³⁹ L. Randmets, Eesti NSV töölisklassi kasv..., lk. 219.

⁴⁰ С. Л. Сенявский, Изменения в социальной структуре советского общества (1938—1970 гг.), lk. 222.

⁴¹ Samas. Vt. ka: К. С. Танаевская, К вопросу о составе и источниках пополнения отряда рабочих совхозов в 1959—1965 гг. Социальная структура населения Сибири. Новосибирск, 1970, lk. 165 jj.

⁴² Eesti NSV rahvamajandus 1972. aastal, lk. 174.

Töölisklassi arvu kiire kasv toimus kõigis rahvamajandusharudes. Töölisklassi põhimassi moodustavad aga tööstustöölised. 1970. aastal oli meie vabariigis tööstustöölisi 182 100.⁴³ Kõige kiiremini kasvab tööliste arv, kes töötavad perspektiivseimates tööstusharudes — raadioelektronika-, aparaadi-, tööpingi-, keemiatööstuses jm., kus teadus- ja tehnikarevolutsiooni mõju on kõige suurem.

V. I. Lenin pööras erilist tähelepanu just vabriku- ja tehasetöölisele, pidades neid töölisklassi kõige monoliitsemaks ja revolutsioonilisemaks osaks. Selle tuumikuga liituvad vahetult ehitus- ja transporditöölised. Kommunistlik partei pole kunagi unustanud seda leninlikku juhtnööri ja loob kõik tingimused töölisklassi põhikumiku kujunemiseks ja arenguks. Kõrvuti tööstusettevõtete tööliskollektiivide kasvuga täienevad Eesti NSV-s ka ehitustöölised read: 1940. aasta oktoobris oli ehitustöölisi 11 000,⁴⁴ 1970. aastal 41 100.⁴⁵ Kogu Nõukogude Liidus kasvas see näitaja 1,8 miljonilt 1937. aastal 7,6 miljonini 1970. aastal, s. o. 422%,⁴⁶ järelikult eriti kiiresti. Eesti NSV raudteetranspordis (vedudel) töötas 1970. aastal 8800 ja meretranspordis (samuti vedudel) 2542 inimest.⁴⁷

Seega töötab tööliskaadri põhiosa tööstuses, ehituses ja transpordis. Pidevalt kasvab tööliste osa ka kaubanduses, ühiskondlikus toitlustamises, varustuses ja turustuses, varumises, kommunaalmajanduses ja teeninduses. Tuleb siiski märkida, et 1960. aastate keskpaigast alates on töölisklassi kasvutempo mõnevõrra aeglustunud, sest tehnilise progressi tõttu saadakse üha suurem osa toodangu juurdekasvust töö tootlikkuse tõstmise teel.

Aastail 1961—1970 suurenes tööliste arv Eesti NSV tööstuses 32,7% ja töö tootlikkus 78%. Insener-tehniliste töötajate arv on kahekordistunud, mis annab tunnistust pidevast teaduslik-tehnilisest progressist (tabel 5). On loomulik, et kasvutempode vahe mõjustab ka tööliste ja insener-tehniliste töötajate osakaalu tööstuse tootmistöötajate seas. Kui 1960. aastal moodustasid töölised 83,7 ja insener-tehnilised töötajad 8,5% tööstustöötajatest, siis 1970. aastal olid need näitajad vastavalt 80,6 ja 12,3%. Nende nihete aluseks on tehniline progress, mis avaldab pidurdavat mõju töölisklassi arengutempole ja stimuleerib insener-tehniliste töötajate arvu kasvu.

Ühiskondlikus progressis on seega töölisklassi kvalitatiivsel kasvul suurem osa kui kvantitatiivsel. Kvalitatiivsete muutuste hulka kuuluvad eelkõige tööliste kultuurilis-tehnilise taseme, haridustaseme ja kvalifikatsiooni tõus ning muutused ametialases struktuuris. Koos tehnilise progressiga põhjustavad need nihked muutusi töö iseloomus.⁴⁸ Kvalifitseeritud töölise töös suureneb vaimsete jõupingutuste osa ning ühes sellega kaovad järk-järgult erinevused töölisklassi ja intelligentsi, vaimse ja füüsilise töö vahel. Seetõttu on täiesti mõistetav, kuivõrd suur on töölisklassis

⁴³ Samas, lk. 76.

⁴⁴ R. Juursoo, Ehituse organisatsioonist ja ehitustöölisest Nõukogude Eestis 1940. aastal. — «ENSV TA Toimetised. Ühiskonnateadused» 1976, nr. 4.

⁴⁵ Eesti NSV rahvamajandus 1971. aastal, lk. 241.

⁴⁶ С. Л. Сенявский, Изменения в социальной структуре советского общества 1938—1970, lk. 222.

⁴⁷ Eesti NSV rahvamajandus 1972. aastal, lk. 183, 189.

⁴⁸ Vt.: Е. Леде, Основные направления деятельности КПСС в области повышения культурно-технического уровня рабочего класса в условиях строительства коммунизма. Труды Таллинского политехнического института. Серия Б, № 21, 1967, lk. 111—133; Е. Леде. О подготовке и переподготовке рабочих кадров на производстве. Там же, № 30, 1969, lk. 31—53; А. Шмидт. К вопросу вечернего и заочного обучения рабочего класса. Там же, lk. 53—75; А. Шмидт, О творческой активности рабочего класса (на материалах сланцехимической промышленности ЭССР, 1958—1963 гг.). Там же, № 21, 1967, lk. 91—111.

Tabel 6

Töoliste arv Eesti NSV rahvamajanduses ametialade järgi *

Ametiala	1959	1970	Protsentides 1970. aastal 1959. aastaga võrreldes
I. Kvalifitseeritud töö alad:			
aparaaditöölised	2 802	3 289	117,4
gaasi- ja elektrikeevitajad	2 405	7 694	319,9
galvaanikud	196	680	346,9
laborandid (töölised)	665	2 391	359,5
masinistid ja motoristid	8 556	12 495	146,0
neist:			
kraanajuhid	874	2 639	301,9
seadistajad ja häälestajad	3 916	7 585	193,7
tööriistalukksepad	613	925	150,9
montaažilukksepad ja monteerijad	18 357	31 552	171,9
metallitöölised	5 601	10 447	186,5
neist:			
freesijad	564	1 581	280,3
treialid	4 353	7 338	168,6
II. Käsitsitöö alad:			
mullatöölised	1 398	729	52,1
sepad, pealelööjad	3 457	1 770	51,2
kaevurid, toestajad, läbindajad	5 720	5 037	88,1
transporditöölised, laadijad, veotöölised	12 111	5 051	41,7

* Tabel on koostatud 1970. a. üleliidulise rahvaloenduse andmeil. Vt.: Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Т. VI, lk. 156 jj.

toimivate kvalitatiivsete muutuste tähtsus nõukogude ühiskonna sotsiaalse arengule tervikuna.

Üks töö efektiivsuse tõstmise reserve on mehhaniseerimine. A. Kõörna järgi moodustas käsitsitöö Eesti tööstuses 1972. aastal veel 35,6%.⁴⁹ Töoliste töö kergendamine, mehhaniseeritud ja käsitsitöö vahekorra muutmine esimese kasuks ning kvalifitseeritud töoliste arvu kasv peegeldavad meie ühiskonnas toimuvaid tähtsaid protsesse.

Tähelepanuväärsed on ametialased nihked ehitustöölise hulgas. Ehitustöölise arv kasvas tol perioodil 5%, elektrikeevitajate arv suurenes 2,1 korda, ehitus- ja teedemasinate masinistide ja motoristide arv aga peaaegu kahekordistus.⁵⁰

Nagu näitavad tabeli 6 andmed, kasvab kõige kiiremini just kõrgemat kvalifikatsiooni nõudvate ametialade töoliste arv. Need muutused väljendavad sotsialistliku ühiskonna sotsiaalse struktuuri arengu üldtendentsi kui NLKP ja Nõukogude valitsuse sihipärase tegevuse resultaati, arvestades objektiivselt seaduspärasest arengust sotsialistlikult ühikonnalt kommunistlikule. Kui vaadelda üksikute ametialaste gruppide vanuselist koostist, ilmneb, et just need ametialad on «nooremad», s. t. tihedamini kui teised seotud noorsooga kui töölisklassi täienemise allikaga. Seejuures on tähtis noorsoo ametialane orientatsioon, tema püüe leida oma võimetele

⁴⁹ A. Kõörna, Ühiskondliku tootmise efektiivsuse probleemidest Eesti NSV rahvamajanduses. — «Rahva Hääle», 21. jaan. 1976.

⁵⁰ Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Т. VI. М., 1973, lk. 158.

rakendust kvalifitseeritumas, loomingulisemas töös, mis nõuab vaimsete ja füüsiliste jõpingutuste ühendamist.

Kvalifitseeritud töölised on oma kultuurinõuete ja loomingulise aktiivsuse poolest üsna lähedased intelligentsile ja on seetõttu sotsiaalseks üleminekulülilis töölisklassilt insener-tehnilisele intelligentsile.⁵¹ Nõukogude ajaloo- ja sotsioloogiakirjanduses on seda lüli mõnikord nimetatud töölisintelligentsiks, s. t. uut tüüpi töolisteks.

«Juba oma revolutsioonilise tegevuse algul rääkis V. I. Lenin lugupidamisega «intelligentsetest töolistest», kes moodustavad oma klassi avangardi», märgib L. Brežnev. «Tookord oli neid veel üsna vähe. Kuid praegu on niisuguseid töölisi juba miljoneid, ja see on täiesti seaduspärane — see on meie partei suur saavutus, sotsialismi saavutus.»⁵²

Kokkuvõtvalt võib öelda, et töölisklass kui nõukogude ühiskonna juhtiv ühiskondlik-poliitiline ja majanduslik jõud, kellele kuulub otsustav osa ühiskonna arengus, areneb ka ise. Tehnilise progressi alusel muutub progressiivses suunas töölisklassi ametialane koostis, tõuseb tema kultuurilis-tehniline tase. Uued nihked toovad kaasa muutusi tööliste töö iseloomus, vaimsete jõpingutuste osa suurenemise kvalifitseeritud tööliste töös ning seega töölisklassi ja intelligentsi, vaimse ja füüsilise töö vaheliste piiride järkjärgulise kadumise. Selles seisnebki töölisklassi kvalitatiivse kasvu tähtsus nõukogude ühiskonna sotsiaalsele arengule tervikuna.

*

Teaduslik-tehnilise progressiga kaasneb nõukogude ühiskonna sotsiaalse struktuuri täiustumine. See protsess toimub nii linnas kui ka maal, kusjuures eriti suured muutused on märgatavad just maarahvastiku elus. Ajavahemikul 1922—1972 vähenes maarahvastiku osakaal kogu NSV Liidu rahvastikus kaks korda: 84% -lt 42% -ni.⁵³

Kuigi sotsialism kaotas linna ja maa vastandlikkuse, on siiski veel säilinud oluline erinevus nende vahel. See kaob järk-järgult urbaniseerumise, edasise industrialiseerimise, aga samuti tööstuse ja põllumajanduse vahelise uue tööjaotuse tulemusena. Nende tegurite mõjul muutub ka maarahvastiku sotsiaalne struktuur. Sotsiaalset erinevust linna ja maa, linna- ja maarahvastiku vahel käsitletakse nõukogude ühiskonna sotsiaalse struktuuri oluliselt tähtsa momendina.

Sõjajärgsetel aastatel oli Nõukogude Eesti põllumajanduse rekonstrueerimises peamiseks ülesandeks maareformi lõpuleviimine ja eelduste loomine põllumajanduse kollektiviseerimiseks, selleks, et juhtida põllumajandus uutele, sotsialistlikele rööbastele ja kaotada tema mahajäämus tööstusest. 1947. aasta suveks oli maareform teostatud.⁵⁴ See tõi maal kaasa märgatavaid sotsiaal-majanduslikke ja poliitilisi nihkeid. Kõige suurema grupi maarahvastiku sotsiaal-klassilises struktuuris moodustasid nüüd keskmikud.

Suur osa massilise kollektiviseerimise ettevalmistamises oli põllumajanduslikul kooperatsioonil. Põllumajanduskooperatiividesse ja -ühingu-

⁵¹ Вt. С. П. Гоголюхин, Некоторые черты процесса сближения рабочего класса и инженерно-технической интеллигенции. Изменение социальной структуры социалистического общества. Материалы к Всесоюзной теоретической конференции в Минске. Свердловск, 1965, lk. 70—77.

⁵² L. Brežnev, Leninlikul kursil. IV kd., Tallinn, 1975, lk. 233.

⁵³ Вt. А. А. Амросов, В. И. Староверов, Изменение структуры сельского населения СССР. — Rmt.: Проблемы развития социальной структуры общества в Советском Союзе и Польше. Москва—Варшава, 1974, lk. 224.

⁵⁴ Eesti NSV ajalugu. III kd., lk. 583—584.

Eesti NSV ja NSV Liidu maarahvastiku arvu dünaamika aastail 1939—1970*

Aasta	Eesti NSV		NSV Liit
	maarahvastik (tuhandetes)	protsentides rahvastiku üldarvust	protsentides rahvastiku üldarvust
1939	695	66,25	67,09
1945	587	68,74	...
1950	581	52,94	...
1959	521	43,56	52,12
1970	475	35,02	43,74

* Eesti NSV ajalugu. III kd., lk. 601; Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. СССР. Сводный том. М., 1962, lk. 13; Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Эстонская ССР. М., 1962, lk. 11; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Т. V, lk. 7.

tesse oli 1948. aasta alguseks koondunud 112 000 talumajandit, s. o. umbes 70% nende üldarvust.⁵⁵

Kollektiviseerimise ettevalmistamise tähtsaks koostisosaks oli masina-traktorijaamade võrgu taastamine. Peale selle, et masina-traktorijaamad olid põllumajanduse mehhaniseerimise baasiks, oli neil ühtlasi suur poliitiline tähtsus maatööraha kasvatamisel, töölisklassi ja talurahva liidu tugevdamisel. Kollektiviseerimise eduka ettevalmistamise oluliseks teguriks oli ka sovhooside rajamine. Sovhoosid propageerisid oma eeskujuga ilmekalt sotsialistliku tootmise eelseid. Nii põlluviljakus kui ka loomakasvatuse produktiivsus olid siin märgatavalt kõrgemad kui üksikmajandites.⁵⁶

Kuigi maarahvastik oli sõja tagajärjel kaotanud 1939. aastaga võrreldes 100 000 inimest, oli tema osakaal tõusnud 2,5% ja moodustas 1945. aastal 68,74% Eesti NSV elanike üldarvust. 1. juulil 1947 elas maal 586 994 inimest, sealhulgas talumajandites 466 081 ja töölise ning teenistujate majandites 120 913.⁵⁷ Töölise ja teenistujate osa moodustas tol perioodil 20,6% maarahvastiku üldarvust. Töövõimete osakaal maarahvastikus ulatus 1948. aastal peaaegu 50%-ni, mis tõendab eelkõige töövõimeliste meeste osakaalu vähenemist.

Eesti NSV keskmine tööjõupotentsiaal maal oli 1948. aasta alguseks 15% väiksem kui 1940. aastal. On loomulik, et see mõjus negatiivselt põllumajanduse taastamisele, eriti arvestades materiaal-tehnilise baasi nõrkust.

1949. aasta kevadel toimus Eestis massiline põllumajanduse kollektiviseerimine. Järgides leninlikku kurssi ja kasutades vennalike liiduvabariikide kolhoositalurahva rikkalikke kogemusi, asus eesti töötav talurahvas kindlalt sotsialistlikule arenguteele. See oli suur samm edasi eesti küla sotsialistlikul ümberkujundamisel ja nõukogude ühiskonna sotsiaalse struktuuri kujunemisel Eestis.

31. detsembril 1950 oli Eesti NSV-s 2213 kolhoosi. Need ühendasid 118 600 majandit, mis moodustas 93% kõigist talumajanditest.⁵⁸ Samal aastal oli olemas juba 127 sovhoosi.

⁵⁵ Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. III kd. Tallinn, 1972, lk. 253.

⁵⁶ Samas, lk. 254.

⁵⁷ Eesti NSV ajalugu. III kd., lk. 584.

⁵⁸ Eesti NSV ajalugu. III kd., lk. 591.

Tabel 8

Eesti NSV sovhooside ja kolhooside elanikkond aastail 1950—1970*

	1950		1960		1965		1970	
	sov- hoo- sid	kol- hoo- sid	sov- hoo- sid	kol- hoo- sid	sov- hoo- sid	kol- hoo- sid	sov- hoo- sid	kol- hoo- sid
Üldarv	127	2213	144	648	157	467	171	292**
Liikmete arv (tuhandetes)		207,8		134,7		115,0		99,4
sealhulgas töövõimelisi	12,5	132,2	43,8	70,1	49,5	56,8	51,7	49,6
Keskmine liikmete arv ühes majandis		94		208		246		340
sealhulgas töövõimelisi	98	60	304	108	315	122	302	170

* Eesti NSV rahvamajandus 1971. aastal, lk. 188—196.

** Kolhooside arv vähenes nende omavahelise liitumise ja mõningate kolhooside ja sovhooside liitmise tõttu.

1950. aastal lõppes üleminekuperioodi teine etapp. Olg õla kõrval maa-töölisklassiga asus kolhoositalurahvas kui sotsialistliku ühiskonna võrd-õiguslik klass põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise teele.

Ekspluataatorlike klasside täieliku likvideerimise, töölisklassi kvalitatiivse ja kvantitatiivse kasvu, kolhoositaluraha ja intelligenti formeerumise tulemusena kadus ka linna ja maa vastandlikkus.

Muutus kolhoosiliikmete ja sovhoositöölise ametialane struktuur, eelkõige seoses sellega, et sovhoosidesse-kolhoosidesse asus tööle enamik endiste masina-traktorijaamade mehhanisaatoreid, põllumajandusspetsialiste ja insener-tehnilisi töötajaid. Niiviisi arenes ka maarahvastiku sotsiaalne struktuur, tõusis maatöölisklassi osakaal. Nõrkade kolhooside sovhoosideks muutmise ja maelanike linnadesse asumise tõttu vähenes maarahvastiku, eeskätt aga kolhoosiliikmete üldarv.

Arenenud sotsialismi ehitamise perioodil (kolmas etapp) toimus Eesti maarahvastiku sotsiaalses struktuuris olulisi nihkeid. Partei ja valitsuse abinõud põllumajanduse edasise tõusu tagamiseks parandasid oluliselt maarahvastiku materiaalet heaolu. Kasvas spetsialistide ja juhtide haridustase, suurenesid kapitaalvahetused kolhoosi- ja sovhoositootmisse.

Nagu nähtub tabelist 7, vähenes eesti maarahvastik ajavahemikul 1959—1970 veel 8,5% (üleliiduliselt 8,4%) ja moodustas 1970. aastal vaid 35% kogu rahvastikust. Aastail 1950—1959 vähenes maarahvastiku arv Eestis 65 000 võrra, aastail 1959—1970 46 000 võrra.

Kuigi maarahvastiku vähenemine absoluutarvudes on aeglustunud, on samaaegselt langenud töötava maarahvastiku osakaal. Töötava maarahvastiku absoluutne vähenemine (51 800 inimese võrra)⁵⁹ oli suurem kui kogu maarahvastiku vähenemine, mis omakorda demonstreerib maarahvastiku vananemist ja põllumajandustöötajate asumist linnadesse. Kui võrrelda sama aja andmeid linna- ja maarahvastiku kohta, selgub, et tööhõive protsent tõusis linnas 51,4-lt 51,6-ni, kuna maal langes 51,5%-lt 45,5%-ni.⁶⁰ Siiski oli Eesti NSV maarahvastiku tööhõive üleliidulisest kõrgem (vt. tabel 9) ja selle osakaalu langemise tempo madalam.

⁵⁹ Andmete võrdlemiseks vt.: Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Эстонская ССР. М., 1962, lk. 32; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Т. V, lk. 192.

⁶⁰ Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Т. V, lk. 160—161.

Elatusallikate põhjal võib maarahvastiku jaotada järgmistesse põhi-kategooriatesse: iseseisev rahvastik, majanduslikult aktiivne rahvastik, hõivatud rahvastik, isiklikes abimajandis töötajad.⁶¹ Eesti NSV ja Nõukogude Liidu maarahvastiku kategooriate arengudünaamikat võimaldab jälgida tabel 9.

Tabel 9

Maarahvastiku jagunemine elatusallikate järgi 1959. ja 1970. aastal (protsentides kogu rahvastikust)*

	NSVL		Eesti NSV	
	1959	1970	1959	1970
Kogu maarahvastik	100,0	100,0	100,0	100,0
Töötav rahvastik	48,0	41,8	51,5	45,5
Isiklikus abimajandis töötajad	8,1	1,5	6,1	1,9
Riigi ülalpeetavad	3,9	15,8	5,5	22,4
Stipendiaadid	0,1	0,3	0,4	0,7
Üksikisikute ülalpeetavad	39,8	40,5	36,4	29,2
Muudest elatusallikatest elatujad jt.	0,1	0,1	0,1	0,3

* Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Т. V, lk. 154—155, 160—161.

Üksikisikute ülalpeetavate osakaal vähenes Eestis 1959—1970 7%, mis annab tunnistust paljude ülalpeetavate siirdumisest töötajate kategooriasse. Tublisti suurenes riigi ülalpidamisel olevate isikute (pensionäride jt.) hulk, ulatudes 1970. aastal 22,4%-ni (absoluutarvudes umbes 70 000 inimest). Sellest järeldub, et pensioni saavate eakate inimeste osa maarahvastikus on suurenenud. Mis puutub töötava rahvastiku osakaalu, siis seda käsitlesime eespool.

Maarahvastiku üldarvu muutumise põhitendentside, töötavate maaelanike osakaalu ja nende elatusallikate järgi jagunemise kõrval on oluline jälgida Eesti NSV küla sotsiaal-klassilises struktuuris aastail 1959—1970 toimunud nihkeid.

Võrreldes 1959. aastaga on esikohale tõusnud maatöölisklass, mis koosneb nn. materiaalses sfääris hõivatud agraartöolistest (sovhooside, metsamajandite, abimajandite ja muude põllumajanduslike tootmisettevõtete ning maaehituste töölised) ning mittetootmissfääri kuuluvatest töolistest (kaubandus, teenindus jne.). Töölise osakaal Eesti maarahvastikus on 52,1% (liiduvabariikidest kõrgeim; NSV Liidu keskmine on 43,5%), töötavas rahvastikus veelgi kõrgem — 54,4%. Absoluutarvudes moodustas maatöölisklassi juurdekasv kogu maarahvastikus 25 300, töötavas rahvastikus aga 8500 inimest.⁶² Maatöölisklass suureneb seoses sovhooside, maal asuvate tööstusettevõtete ning mittetootmissfääri asutuste ja ettevõtete arvu kasvuga. Maatöölise osakaalu niivõrd suurt tõusu võib seletada sellega, et märgatavalt on vähenenud teise põhiklassi, kolhoositalurahva absoluutarv (68 600 inimese võrra kogu rahvastikus ja 65 600 võrra töötavas rahvastikus).⁶³

Kolhoositalurahva vähenemise tendents ilmneb Eestis tugevamini kui NSV Liidus tervikuna. 1974. aasta lõpuks oli Eestis 196 põllumajandus-

⁶¹ Население СССР. М., 1974, lk. 128—129.

⁶² Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Эстонская ССР, М., 1962, lk. 30—31, 38—39; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Т. V, lk. 192.

⁶³ Samas.

Tabel 10

NSV Liidu ja Eesti NSV maarahvastiku struktuuri dünaamika ühiskondlike gruppide kaupa 1959. ja 1970. aastal (protsentides)*

	Kogu rahvastik				Tööhõiveline rahvastik			
	NSVL		Eesti NSV		NSVL		Eesti NSV	
	1959	1970	1959	1970	1959	1970	1959	1970
Töölised	32,5	44,9	43,5	52,1	29,4	26,1	41,4	54,4
Intelligents ja teenistujad	9,9	11,2	11,0	13,1	9,4	14,1	10,6	17,2
Kolhoosnikud	57,3	43,6	44,7	34,4	60,8	39,3	47,2	28,1
Mittekoopereerunud käsitöölised jt.	0,3	0,3	0,8	0,4	0,4	0,5	0,8	0,3

* Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Т. V, lk. 8—9, 14—15, 26—27, 32—33.

kolhoosi ja 153 sovhoosi.⁶⁴ Sovhoosid on maakasutuse astme ning karja ja masinapargi suuruse poolest Nõukogude Eesti sotsialistlikus põllumajanduses kõige suuremad ettevõtted.

Kolhoositalurahva osakaalu ja arvu vähenemine on tema kultuurilistehnilise taseme pidevat kasvu ja sotsiaalses koostises toimuvaid nihkeid arvestades progressiivne tendents, mis soodustab nõukogude ühiskonna sotsiaalse struktuuri positiivseid muutusi, linna ja maa vaheliste oluliste erinevuste kadumist.

Kõrvuti tööliklassiga on suurenenud ka teenistujate ja intelligentsi hulk maal. Eriti silmapaistvalt on kasvanud selle sotsiaalse grupi osakaal töötavas rahvastikus (Eesti NSV-s 6,6%), moodustades 1970. aastal 17,2% (tabel 10). On iseloomulik, et teenistujate ja intelligentsi kasvu tempo oli maal kõrgem kui linnas (5,9%),⁶⁵ sellele aitas kaasa spetsialistide arvu kiire kasv maal (vt. tabel 10). Selle grupi juurdekasvu kogu rahvastikus oli absoluutarvudes umbes 2200 inimest, töötavas elanikkonnas aga 8500 inimest. Selles väljendub teatud määral ka teenistujate ja intelligentsi noor vanusekoostis.

Teised sotsiaalsed kihid, nagu üksiktalupidajad, mittekoopereerunud käsitöölised jt., moodustavad vähem kui ühe protsendi kogu rahvastikust ega mõjusta oluliselt ühiskonna sotsiaalset struktuuri.

Põllumajandustöötajate ametialaste gruppide hulgas on teadus- ja tehnikarevolutsiooni tingimustes kõige suurem mõju sotsiaalse struktuuri edasisele arengule kindlasti põllumajandusspetsialistidel ja mehhanisaatoritel. Mehhanisaatorite arvu kasv peaaegu 7000 inimese võrra (vt. tabel 11) on seotud teadus- ja tehnikarevolutsiooni vahetu mõjuga põllumajanduses. Kõrge mehhaniseerimistase toob kaasa olulisi muutusi maarahvastiku ametialases kvalifikatsioonis, see on tihedalt seotud kvalifitseeritud töötajate arvu kasvuga.

Kuigi mehhanisaatorite arvu kasv (151,8%) oli veidi väiksem põllumajandusspetsialistide omast, tõendab see siiski Eesti maarahvastiku ametialase struktuuri muutumist. Autojuhtide juurdekasvu tempo oli veidi kõrgem traktoristide ja kombainrite juurdekasvu tempost, kuid nende osakaal mehhanisaatorite üldarvus tõusis vähe (33,9%-lt 34,7%-ni). Meh-

⁶⁴ J. Käbin, Suur Oktoober ja Eesti. Tallinn, 1975, lk. 114.

⁶⁵ Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Т. V, М., 1973, lk. 32.

Tabel 11

Spetsialistide ja mehhanisaatorite arv põllumajanduskolhoosides ja sovhoosides
(1. aprilli seisuga)^{1*}

	1960	1965	1970	Kasv protsen- tides 1960. aastaga võrrel- des
Agronoomid	685 ^{2*}	666	889	129,8
neist kõrgema haridusega	183	221	385	
Zootehnikud	721 ^{2*}	827	1079	149,7
neist kõrgema haridusega	163	275	411	
Veterinaartöötajad	317 ^{2*}	421	599	189,0
neist kõrgema haridusega	111	183	283	
Insenerid, tehnikud, mehaanikud	613 ^{2*}	738	1117	182,2
neist kõrgema haridusega	43	62	131	
Kokku põllumajandusspetsialiste	2336	2652	3684	157,7
Kokku traktoriste-masiniste, kombainereid ja autojuhte	13268 ^{3*}	14780	20138	151,8
neist:				
põllumajanduskolhoosides	6579	8877	11479	174,5
sovhoosides	4510 ^{4*}	5903	8659	192,0
remondi-tehnikajaamades	2179	—	—	—
mehhanisaatoreid, traktoriste-masiniste ja kombainereid	8770	9667	13150	150,0
autojuhte	4498	5113	6988	155,4

^{1*} Eesti NSV rahvamajandus 1971. aastal, lk. 143.

^{2*} Sovhoosides 1. X 1959. aasta seisuga.

^{3*} 1960. aastal on juurde arvatud ka remondi-tehnikajaamades töötanud mehhanisaatorid.

^{4*} 1. IX 1960. aasta seisuga.

Tabel 12

Muutused Eesti NSV vaimse ja füüsilise tööga tegeleva linna- ja maarahvastiku haridustasemes aastail 1959—1970*

Rahvastikugrupid	Kõrg- ning täieliku ja mittetäieliku keskharidusega isikuid 1000 töötava inimese kohta	
	linna- rahvastik	maa- rahvastik
kogu töötav rahvastik		
1959	583	274
1970	733	491
põhiliselt füüsilise töö tegijad		
1959	433	195
1970	619	393
põhiliselt vaimse töö tegijad		
1959	895	830
1970	943	886

* Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Эстонская ССР. М., 1962, lk. 88; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Т. VI, lk. 614.

hanisaatorite põhiosa moodustasid nii 1960. kui ka 1970. aastal traktoristid, autojuhid ja kombainerid.

Vabariigi põllumajandustöötajate struktuuris on lühikese ajaga toimunud olulisi muutusi. Eriti on kasvanud töötajate arv põllumajandust teenindavas sfääris — remonditöökodades, ehitustel ja abiettevõtetes.⁶⁶ Väliselt on see justnagu põhjendatud, kuid sisuliselt ei vasta ta industrialiseerimise vajadustele. Nagu eelnevast nähtub, nõuab industriaalne põllumajandus tehnilist progressi, kontsentratsiooni ja spetsialiseerimist ka põllumajandust teenindavas sfääris. Seetõttu peab töö tootlikkus järgnevalt ka selles sfääris olulisel määral tõusma ning vastavalt töötajate arv vähenema.

Igal sotsiaalsel ja professionaalsel kihil peab olema vastav haridustase. Jälgime tabeli 12 põhjal, kuidas tõusis see tase 11 aasta jooksul (1959—1970) ja milliseid tendentse andmeist ilmneb.

Kõigepealt paistab silma, et maaelanike haridustaseme tõus on kiirem (179%) kui linlaste oma (126%). Kui 1959. aastal oli maarahvastikus iga 1000 töötava inimese kohta kõrg- ja keskkharidusega (täieliku ja mitte-täieliku keskkharidusega) isikuid 2 korda vähem kui linlaste seas, siis 1970. aastal moodustas vahe vaid kolmandiku. Kuigi maarahvastik pole veel kaugeltki saavutanud linnarahvastiku haridustaset, annab kindla tendentsi olemasolu alust optimistlikele prognoosidele.

Suur on veel vahe põhiliselt füüsilise tööga tegelevate isikute haridustasemes maal ja linnas. Kuid ka siin on maarahvastiku haridustaseme kasvutempo kõrgem, mis lõppkokkuvõttes soodustab linna ja maa vaheliste oluliste erinevuste kadumist.

Kui kõrvutada linna- ja maarahvastiku sotsiaalsete klasside ja gruppide haridustaset, võib esiteks märgata suhtelist võrdsust. Mis puutub aga maatöölisklassisse, siis on ta haridustasemelt lähemal kolhoositalurahvale kui linnatöölistele. Selle aluseks on põhiliselt kolhoosnikute haridustaseme kiire tõus. 1970. aastal edestasid kolhoosnikud maatöölisi nii kõrg-, lõpetamata kõrg- kui ka keskeriharidusega isikute osas.

On ilmne, et maatööliste ja kolhoosnikute keskkhariduse tase hakkab lähitulevikus võrdsustuma; see lähendab maarahvastiku ja kogu ühiskonna sotsiaalset ühtsust.

EKP Keskkomitee esimene sekretär J. Käbin kirjutab raamatus «Suur Oktoober ja Eesti»: «Sotsialistliku koostöö uue organisatsiooniline vorm juurdub kindlalt eesti küla ellu. See võimaldab põllumajandusliku tootmise intensiivsust suurendada ning eesti küla heaolu ja kultuuri taset veelgi tõsta.»⁶⁷ Kõik see tagab lõppkokkuvõttes küla sotsiaalse struktuuri edasise arengu, linna ja maa töö- ja olmetingimuste lähenemise. NLKP Keskkomitee aruandekõnes 25. kongressile märkis L. Brežnev põllumajanduse ees seisvatest ülesannetest kõneldes: «Siin püstitab partei kaks omavahel seotud eesmärki. Esimene: saavutada meie maa kindel varustamine toiduainete ja põllumajandusliku toorainega, alati omada selleks küllaldasid reserve. Ja teine: järjest rohkem lähendada ainelisi, kultuuri- ja olmetingimusi linnas ja maal, mis on meie programm nõudmine.

Mõlemal eesmärgil on printsiipiaalne majanduslik ja poliitiline tähtsus. Mõlemad määravad partei kontseptsioonide sisu, mis kujutavad endast leninliku agraripoliitika loovat arendamist. Need kontseptsioonid vastavad täielikult kolhoositalurahva ja töölisklassi elulistele huvidele, on läbi

⁶⁶ E. Tõnurist, Eesti NSV põllumajanduse industrialiseerimine, Tallinn, 1974, lk. 227.

⁶⁷ J. Käbin, Suur Oktoober ja Eesti, lk. 124—125.

teinud ajaproovi, on saanud üldrahvaliku heakskiidu. See tähendab, et nad on õiged. See tähendab, et partei juhindub neist edaspidigi.»⁶⁸

*

Hädavajaliku ja spetsiaalse elemendi nõukogude ühiskonna sotsiaalses struktuuris moodustab intelligentsi. Intelligentsi ja teenistujate arv suureneb arenenud sotsialismi tingimustes kiiremini kui rahvastiku ülejäänud gruppide arv, vastavalt sellele muutub ka intelligentsi ja põhiklasside kvantitatiivne vahekord.

Vaimse töö tegijate osa ja koht sotsialistliku ühiskonna sotsiaalses struktuuris on viimastel aastatel olnud tõsiste teaduslike diskussioonide objektiks, ja seda mitte juhuslikult. Intelligentsi ja teenistujate arv on aastail 1959—1970 suurenenud enam kui 1,5 korda; see oli 1970. aastal üle 30 miljoni, mis moodustas umbes 30% kogu NSV Liidu töötavast elanikkonnast.⁶⁹

1970. aastal töötas Eesti rahvamajanduses 46 000 kõrg- ja 68 200 keskeriharidusega spetsialisti.⁷⁰ Aastail 1945—1972 lõpetas Eestis kõrgema õppeasutuse 46 339 ja keskeriõppeasutuse 86 629 isikut. Seega on Nõukogude Eestis olemas rohkearvuline haritlaskond, erihariduse omandamine on muutunud massiliseks.

Kodanlikus Eestis lõpetas aastail 1919—1939 kõrgema õppeasutuse 5689 isikut, Eesti NSV-s sai samasuguse ajavahemiku vältel (1950—1970) kõrghariduse 38 925 isikut ehk 7 korda rohkem.⁷¹

1959. ja 1970. aasta rahvaloenduse andmete analüüs võimaldab jälgida muutusi intelligentsi arvu ja haridustasemes. Eesti NSV töötavast rahvastikust moodustasid vaimse töö tegijad 1959. aastal 22,2% ja 1970. aastal 31%. Mõlemal juhul on see suurem üleliidulisest keskmisest.

Peale üldpildi haridustasemest selgub tabelist 13, millistes ametites on rohkem eriharidusega töötajaid. Kõige enam on kõrgharidusega spetsialiste õigusala töötajate seas. Kirjandus- ja kirjastustöötajaist on kõrgharidusega rohkem kui pooltel. Kõige vähem on kõrgharidusega isikuid masinakirjutajate, sidetöötajate, agentide ja ekspediitorite seas. See on ka mõistetav: nendel ametialadel ei ole see praegu veel vajalik. Üldse on selles tabelis õigusala töötajatest tagapool paiknevad grupid valdavas enamikus mittespetsialistidest teenistujate ametialad. Suhteliselt väike on kõrgharidusega spetsialistide osakaal veel insener-tehniliste töötajate ning kultuuri- ja haridustöötajate seas (viimaste hulka kuuluvad rahvaloenduse andmeil raamatukogutöötajad, kinomehaanikud, teatri- ja klubi-töötajad).

Lõpetamata kõrg- ja keskeriharidusega isikuid on kõige enam meditsiinitöötajate seas, järgnevad rahvamajandusettevõtete juhatajad ja insener-tehnilised töötajad.

Muutusi vaimse töö tegijate hulgas ei näita ainult haridustaseme tõus, vaid ka jaotus ametialade järgi.⁷² Kahe rahvaloenduse vahelisel perioodil on selles suhtes toimunud mitmeid nihkeid, mis kajastavad ühiskonna sotsiaalsete gruppide arengu seaduspärasusi (vt. tabel 12). On

⁶⁸ L. Brežnev, NLKP Keskkomitee aruanne..., lk. 57—58.

⁶⁹ Народное хозяйство СССР в 1970 г. М., 1973, lk. 22 ja 75.

⁷⁰ Eesti NSV rahvamajandus 1970. aastal, lk. 242.

⁷¹ Eesti NSV rahvamajandus 1972. aastal, lk. 304, 307; vt.: А. Кооп, Роль высшего образования в изменении социальной структуры развитого социалистического общества. Тарту, 1975; E. Schmidt, Kõrgema hariduse areng Nõukogude Eestis.

⁷² Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г. Т. VI, lk. 161—164, 242—244.

Tabel 13

Vaimse töö tegijate haridustase ametialade järgi 1970. aastal*

Ametiala	Iga 1000 nimetatud ametiala töötaja kohta omab			
	kõrgharidust	lõpetamata kõrg- ja keskeri-haridust	kesk-haridust	mittetäie-likku kesk-haridust
riigivalitsemisorganite ja nende allüksuste juhatajad	357	221	166	165
partei-, komsomoli-, ametiühingu- ja teiste ühiskondlike organisatsioonide ja nende allüksuste juhatajad	274	363	267	77
tööstus-, ehitus-, põllu- ja metsamajandus-, transpordi- ja sideettevõtete ja nende allüksuste juhatajad	291	410	129	111
insener-tehnilised töötajad	214	408	214	121
agronoomid, zootehnikud, veterinaar-töötajad ja metskonnatöötajad (kaasa arvatud peaspetsialistid)	380	396	43	98
meditsiinitöötajad	257	514	124	74
teadurid, pedagoogid, kasvatajad	496	314	133	42
kirjandus- ja kirjastustöötajad	510	190	264	29
kultuuri- ja haridustöötajad	205	279	266	200
kunstiala töötajad	326	273	265	104
õigusala töötajad	714	144	79	56
sidetöötajad	11	104	298	430
kaubandus-, toitlustamis-, varumis-, turustus- ja varustustöötajad	78	250	264	280
kommunaal- ja olmeettevõtete töötajad	76	242	367	252
masinakirjutajad ja stenograafid	51	152	244	363
sekretärid, asjaajajad jt. kantselei-töötajad	40	111	453	328
agendid ja ekspediitorid	21	154	260	364

* Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г., Т. VI, lk. 800—804.

vähenenud riigivalitsemisorganite ja nende allüksuste juhatajate arv, mis on toimunud töö täiustamise ja ühiskondlike organisatsioonide osatähtsuse kasvu tulemusena. Kõige suurem juurdekasv on olnud insener-tehniliste töötajate seas — 2 korda, sealjuures inseneride juurdekasv 3,5 ja konstruktorite juurdekasv 2,5 korda.

On tõusnud ka insener-tehniliste töötajate osakaal vaimse töö tegijate hulgas. 1959. aastal moodustasid insener-tehnilised töötajad suurima osa — 20% — vaimse töö tegijaist.

Juurdekasvu tempo poolest on teisel kohal rahvamajandusettevõtete ja nende allüksuste juhatajad. Kõik see kinnitab, et insener-tehnilise ja teaduslik-tehnilise intelligentsi kasvutempo ületab teiste sotsiaalsete gruppide kasvutempo ja et kasvab nende osakaal vaimse töö tegijate seas. Eespool öeldut tõestab ka ühel või teisel ametialal töötavate naiste arvu kasv. Kõige suurem oli see kahe rahvaloenduse vahelisel perioodil insener-tehniliste töötajate seas — ligi 2,5 korda, sealhulgas naisinseneride osas koguni 5,3 korda, tehnikute osas 3,5 korda ja teaduslike töötajate osas 3 korda.

Kõigist kõrgharidusega spetsialistidest moodustasid kõige arvukama rühma nii 1960., 1965. kui ka 1970. aastal haridus- ja kultuuriasutuste töötajad. Kuigi nad olid arvuliselt ülekaalus, vähenes nende osakaal kõrgharidusega spetsialistide seas: 1960. aastal moodustasid nad 35,2%, 1965. aastal 34,3% ja 1970. aastal vaid 30% kõrgharidusega spetsialistidest.

Teiseks suuremaks rühmaks on tööstusettevõtetes töötavad kõrgharidusega spetsialistid. Nende puhul on aga märgatav otse vastupidine tendents: juurdekasvu kiiruse poolest (2,6 korda 10 aasta jooksul) ületavad nad tunduvalt haridus- ja kultuuriasutustes töötavate spetsialistide juurdekasvu (1,6 korda).

On kasvanud kõrgharidusega spetsialistide arv riigivalitsemis- ja majandusliku juhtimise organites, kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide juhtivates organites. Kuid nende osakaal kõigi vastava haridusega spetsialistide seas on jäänud peaaegu muutumatuks (9%).

Keskharidusega töötajate paigutus rahvamajanduses on mõneti sarnane kõrgharidusega spetsialistide paigutusega.

Teadus on eelkõige kõrgharidusega spetsialistide ala ja teadustöötajad on intelligentsi kvalifitseerituimaid rühmi. 1973. aastal oli Nõukogude Liidus 1 miljon teadustöötajat. Sama aasta lõpul oli Eesti NSV-s 40,9%-l teadustöötajaist teaduslik kraad (üleliiduline keskmine samal ajal 28,7%). Eesti NSV teadustöötajaist moodustasid doktorid 2,7% (teistes Balti liiduvabariikides 1,9%).⁷³

Eesti NSV teadustöötajate arvu dünaamikast kõnelevad järgmised faktid: 1940. aastal oli Eestis neid vaid 544, 1974. aasta jaanuariks aga 5446, neist 187 doktorit ja 1997 kandidaati.⁷⁴ Seega on teadustöötajate arv suurenenud üle 10 korra. Tõusnud on ka nende kvalifikatsioon ja muutunud nende paigutus teadusalade järgi. Arenenud sotsialismi tingimustes võib siin isegi üksainus aasta tuua olulisi nihkeid. Nimelt oli 1974. aasta 31. detsembri andmeil meie vabariigis juba 204 teadusdoktorit ja 2125 kandidaati.⁷⁵

Eespool oleme analüüsinud Eesti NSV rahvastiku ühiskonnagruppide haridustaset, vaimse töö tegijate haridustaset ametiala järgi, kõrg- ja keskeriharidusega spetsialistide paigutust rahvamajanduses.

Nõukogude Eesti töörahva saavutused hariduse, kultuuri ja teaduse arendamisel on suured. Seda tõendab muude näitajate kõrval ka rahvastiku haridustaseme tõus, mis on olnud eriti kiire arenenud sotsialismi tingimustes. Töölisklass, kolhoositalurahvas ja intelligents on selles osas üksteisele märgatavalt lähenenud. Tunduvalt on tõusnud naiste osatähtsus NSV Liidu ja Eesti NSV haritlaskonnas, eriti aga maaharitlaskonnas. Vähenenud on erinevused linna- ja maarahvastiku, vaimse ja füüsilise töö tegijate haridustaseme vahel. Suurenenud on nõukogude rahva homogeensus. See kõik on jätkuv protsess, millele pani aluse sotsialistlik revolutsioon ja mis NLKP juhtimisel omandab iga aastaga üha laiema ulatuse.

⁷³ Производство и рациональное использование рабочей силы в народном хозяйстве республики. Тезисы I. Таллин 1975, lk. 59.

⁷⁴ Nõukogude Eesti, lk. 156. Vt. ka: K. Martinson, Teadlane ja teaduslik publikatsioon Eesti NSV-s. Tallinn, 1973.

⁷⁵ J. Käbin, Suur Oktoober ja Eesti, lk. 128.

P. ПУЛЛАТ, К. СИИЛИВАСК

СОЦИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА СОВЕТСКОЙ ЭСТОНИИ

Резюме

В отчетном докладе XXV съезду КПСС Л. Брежнев отмечал: «Представляется существенно важным углубленное исследование вопросов, относящихся к тенденциям развития нашего общества, его производительных сил. Сюда относятся, например, характер и содержание труда в условиях зрелого социализма, изменения социальной структуры... Из поля зрения советских ученых не должны выпадать обострившиеся за последнее время проблемы окружающей среды и народонаселения».¹

Марксистско-ленинский эволюционно-исторический подход позволяет рассматривать строение и функции социальной структуры советского общества не только статически, но и динамически.

Источниками для настоящей работы послужили опубликованные материалы всеобщих переписей населения и различные статистические издания СССР и ЭССР.

Данная статья представляет собой обобщающее исследование по истории социальной структуры Советской Эстонии. Прежде всего дается характеристика историографии проблемы. Главное внимание уделяется основным тенденциям в развитии социальной структуры республики, в частности в период развитого социализма: общая динамика численности населения и увеличение удельного веса занятого населения, повышение доли городского населения, количественный и качественный рост рабочего класса, изменения в структуре сельского населения и рост численности советской интеллигенции.

Все эти тенденции в развитии социальной структуры Советской Эстонии анализируются в сравнительно-историческом плане и в прямой зависимости от политической деятельности КПСС. Авторы сопоставляют динамику социальной структуры республики с соответствующими региональными и всесоюзными показателями.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
21/V 1976

R. PULLAT, K. SIILIVASK

DIE SOZIALSTRUKTUR SOWJETESTLANDS

Zusammenfassung

In seinem Rechenschaftsbericht am 25. Parteitag der KP der Sowjetunion bemerkte L. Breschnew: «Sehr wesentlich ist es, die Fragen gründlich zu erforschen, welche die Entwicklungstendenzen unserer Gesellschaft und ihrer Produktivkräfte betreffen. Hierher gehören zum Beispiel der Charakter und der Inhalt der Arbeit im reifen Sozialismus, die Wandlungen der Sozialstruktur... Die sowjetischen Gelehrten sollten die gegenwärtig akuter gewordenen Probleme der Umwelt und Bevölkerung nicht aus den Augen lassen.»

Die marxistisch-leninistische evolutionshistorische Einstellung erlaubt es, den Aufbau und die Funktionen der Sozialstruktur der sowjetischen Gesellschaft nicht bloß vom statischen, sondern auch vom dynamischen Standpunkt zu betrachten.

Als Quellen des vorliegenden Aufsatzes dienten veröffentlichte Materialien der Volkszählungen der Sowjetunion und verschiedene statistische Publikationen der UdSSR und der Estnischen SSR.

Der Aufsatz stellt eine zusammenfassende historische Untersuchung der Sozialstruktur Sowjetestlands dar. Vor allem wird die Historiographie des Problems behandelt. Die meiste Aufmerksamkeit gilt hierbei den Grundtendenzen des Entwicklungsganges der Sozialstruktur in der Estnischen SSR, namentlich in der Periode des entwickelten Sozialismus: der allgemeinen Dynamik der Volkszahl, dem ständigen Wachsen der Beschäftigung und der Urbanisierung sowie des qualitativen und quantitativen Anteils der Arbeiterklasse, ferner den Veränderungen in der Struktur der Landbevölkerung und dem zahlenmäßigen Wachstum der Sowjetintelligenz.

Alle diese Tendenzen werden vom Standpunkt der vergleichenden Geschichte und in unmittelbarer Abhängigkeit von der politischen Tätigkeit der KP der Sowjetunion analysiert. Die Verfasser vergleichen die Dynamik der Sozialstruktur der Estnischen SSR mit den entsprechenden Kennziffern für die ganze Sowjetunion und deren einzelne Regionen.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 21. Mai 1976